

Petru Creția (1927–1997), important filolog, elenist, editor, traducător, eseist. În perioada 1952–1971 a urmat o carieră universitară, fiind asistent, apoi lector la Secția de limbi clasice a Facultății de Litere din București. În anii 1971–1975 a fost cercetător la Institutul de Filozofie. Din 1975 a îngrijit, alături de Dimitrie Vatamaniuc și un grup de cercetători de la Muzeul Literaturii Române, sub egida Academiei Române, ediția critică a operei lui Mihai Eminescu. Din 1971 a coordonat împreună cu Constantin Noica la Editura Științifică ediția Platon, *Opere*. După 1989 a condus revista de istorie literară *Manuscriptum*.

Scrieri originale (prima ediție): *Norii* (Cartea Românească, 1979); *Epos și logos* (Univers, 1981); *Poezia* (1983); *Pasărea Phoenix* (Cartea Românească, 1986); *Oglinzile* (Humanitas, 1993); *Luminile și umbrele sufletului* (Univers Enciclopedic, 1995); *Catedrala de lumini. Homer, Dante, Shakespeare* (Humanitas, 1997); *În adâncile fântâni ale mării* (Albatros, 1997).

Traduceri (multe însoțite de aparat critic): Cinci cărți din Biblie / *Iov, Iona, Ecleziastul, Ruth, Cântarea cântărilor*; Platon, *Phaidon, Banchetul* și în colaborare *Hippias Minor, Ion, Euthyphron, Menon*; Dante, *De vulgari eloquentia, Epistolae, Eclogae*; M. Bontempelli, *Oameni în timp*; E. Cecchi, *Peștii roșii*; Longos, *Daphnis și Chloe*; A. Tilgher, *Viața și nemurirea în viziunea greacă*; Marguerite Yourcenar, *Povestiri orientale, Alexis, Creierul negru al lui Piranesi*; Imre Toth, *Palimpsest*; G. Dumézil, *Zei suverani ai indoeuropenilor*; Emil Cioran, *Antologia portretului*; G. Duby, *Cavalerul, femeia și preotul*; F. Bluche, *De la Cezar la Churchill*; Virginia Woolf, *Doamna Dalloway, Valurile, Eseuri*; T.S. Eliot, *Eseuri*; Frances A. Yates, *Iluminismul rozicrucian*; Graham Swift, *Ultima comandă*.

PETRU CREȚIA

LUMINILE ȘI UMBRELE SUFLETULUI

<i>Nota editurii</i>	5
Despre cartea aceasta	7
Pentru cei fără nume	10
Demnitatea	13
Ticăloșii	22
Tiranii mărunți	27
Cinstea	29
Vrednicia	32
Cuviința	34
Prostia	37
Mediocritatea	41
Prejudecățile	44
Dreptatea	47
Adevărul	51
Calomnia	54
Intoleranța	59
Blândețea	62
Răbdarea	69
Încrederea	73
Dezamăgirea	77
Suferința zadarnică	80
Văicăreală	83

Curajul	86
Speranța	91
Tristețea	94
Bucuria	104
Sărbătoarea	107
Plăcerea	110
Superficialitatea	114
Nepăsarea	117
<i>Homo valachicus</i>	120
Falsa conștiință	126
Vorba fără de rost	131
Cuvântul dat	139
Despre credință	143
Două gânduri despre binele și răul din lume	149

Despre cei neștiuți și uitați și pierduți în lutul orb și risipiți prin veacuri, dar care *au fost sarea pământului* și care au purtat pe umerii lor binele lumii sunt scrise rândurile acestea. Cred că nu e nimeni dintre noi care să nu fi cunoscut asemenea oameni. Să-i înmulțim cu numărul incalculabil al generațiilor, cu întinderea continentelor și cu puzderia insulelor și, adunându-le în gândul nostru umbrele fără nume și chip, să-i celebrăm o clipă, aici și acum, în zarva plină de nume a istoriei. În ei se întrupează acea parte de bine a speciei grație căreia omenirea are *totuși* chip omenesc și a dăinuit în ciuda crâncenelor ei cusururi. Am putea să-i numim buni prin natură sau, dacă vreți, pentru că așa i-a lăsat Dumnezeu printre noi. Ei nu trebuie neapărat gândiți în funcție de anumite crezuri, coduri morale sau legi, ci în spontaneitatea din adânc a bunătății lor, care poate fi chiar bunătate sau cinste sau răbdare sau dreptate, smerenie, îndurare sau curaj, dăruire, necruțare de sine, chezașia cuvântului dat, devotament, fidelitate și onoare, dârzenie sau, printre nu multe altele, puterea de a răspândi în jurul lor încredere și bucurie, iubire și har. Sunt cei înzestrați cu un fel de *exemplaritate inefabilă*, ca reprezentanți ai unui bine necontingent, martori ai acelei

părți a omenescului pe care, printre atâtea rele și printre atâtea răi, suntem înclinați prea adesea s-o uităm.

Există un mit hasidic potrivit căruia se află mereu și mereu, împrăștiați pe pământ, treizeci și șase de înțelepți, oameni de obicei nevoiași, umili și umiliți, oameni fără nume pe care se sprijină lumea ca să nu cadă în pierzanie, oameni drepți în strâmbătate și îndărătnici sub bici, în întunericul vremilor. Dar treizeci și șase este doar expresia simbolică a unei prezențe mult mai cuprinzătoare în dăinuirea ei. A tuturor celor care trăiesc și făptuiesc ținând dreaptă cumpăna istoriei cu o mână nevăzută, iar apoi se duc în uitare. Dacă cineva vrea pilde, să recitească parabola samariteanului, căruia, spre deosebire de preot și de levit, i s-a făcut milă de cel căzut în drum și „i-a legat rănilor și a turnat peste ele untdelemn și vin; apoi l-a pus pe dobitoacul lui, l-a dus la un han și a îngrijit de el. A doua zi, când a pornit la drum, a scos doi dinari, i-a dat hangiului și i-a zis: «Ai grijă de el și orice vei mai cheltui îți voi da înapoi la întoarcere.»“ Sau să recitească *Insula lui Artur* a Elsei Morante. Condiția noastră este înălțată și izbăvită prin neîncetata aflare în lume a celor buni și drepți și curați. Și nu trebuie să ne gândim la ei decât cu venerație, cu recunoștință și cu dragoste, fără vreo încrâncenare pentru soarta lor: prezența lor în omenire este, spre binele ei, adâncă, cum adânc e și răul, dar este și ușoară, ca un zâmbet ascuns în lumină, mereu.

Cineva, prin Renaștere, pare-mi-se că în Olanda, a scris în latinește câteva tomuri de *Vieți ale oamenilor obscuri*. N-am citit cartea, dar iată ce s-ar mai conveni spus: la sfârșitul sfârșiturilor, când toate vor înceta și vor fi judecate,

ultimul poet al lumii să citească la șir, în tăcerea aceea și în acel alt timp și altă lumină, numele tuturor celor fără de nume, de la un capăt la altul al vremii. Numele celor nevădiți și uitați și de nici o seamă, care au purtat lumea, sarea pământului, sămânța și roada ascunsă a lui. Numele celor care, din sinele lor și de-a lungul neîncetatei pătimiri, au păstrat sensul august al umanului.

Demnitatea

În acest discurs despre *demnitate* va fi avută în vedere numai demnitatea individului uman definit ca entitate autonomă, deci față de care orice tribalism este heteronom. Esența lui este numai libertatea, și demnitatea lui constă în păstrarea libertății. Pentru cine poate conferi tuturor termenilor enunțați mai sus deplinătatea sensului lor, discursul despre demnitate s-ar putea încheia aici. Totuși, în asemenea domeniu, explicitarea poate să nu fie de prisos.

Ce înseamnă autonomia individului? Înseamnă nu că trăiește după bunul său plac, ci că *el alege legea după care să existe*. Oricât de înguste ar fi hotarele libertății, nimeni nu poate contesta că, între aceste hotare, noi, ca ființe libere, hotărâm suveran, în virtutea unei alegeri, ce anume lege să fie legea vieții noastre. Acest lucru nu-l poate hotărî în mod legitim nimeni în afară de noi, și acceptarea oricărei ingerințe sub acest raport antrenează o diminuare a demnității.

Din ce direcție putem fi constrânși să procedăm altfel decât în termenii legii alese de noi? Răspunsul, limpede și hotărât, este acela că *din nici o direcție*, sub nici un imperativ. Cine alege servitutea este, alegând-o, tot atât de liber ca acela care alege nesupunerea. Diferența de demnitate între indivizi este aceea a calității sau a valorii alegerilor

lor. Facultatea care ne face să alegem potrivit demnității se numește discernământ, iar reacția emotivă în fața alegerilor degradante se numește indignare (vezi Patapievici, *Cerul...*, pp. 201–202 și *passim**, unde indignarea este definită drept „discernământul etic al inimii“).

Ce ne poate determina să alegem împotriva demnității, care ar putea fi acum numită rezistența individului la orice formă de degradare a libertății sale? Evident, numai lăcomia și frica, deci *dinăuntru* nostru. Și nu lăcomia ca apetit excesiv sau ca nevoie instinctivă de a-ți crea rezerve, ci erijarea scopului ei în scop ideal. Și nu teama ca reacție naturală în fața primejdiei, ci lașitatea, căci ce altceva înseamnă lașitatea decât să consimți la propria ta frică, alegând-o în locul rezistenței și a curajului și a neînfricării, ca reacții ideale ale autonomiei și demnității? Desigur, nimeni nu știe *a priori* cum s-ar comporta sub tortură, care este suprema încercare a demnității umane. Mi s-a spus că trebuie să te gândești intens „să nu-ți pierzi sufletul, să nu-ți pierzi sufletul“, dar poate nu ajunge. Tortura este o *taină*, ca și botezul sau împărtașania, și măcar atunci trebuie să îți reafirmi că „resortul ultim al demnității fapturii este chipul sădit în noi de Dumnezeu la Facere“ (Patapievici, *Cerul...*, p. 208).

Care este drumul care duce la servitute? Sunt mai multe, dar unul, important, nu ține de frică: consimțirea la valorile gregare, închinarea necugetată la idolii tribului și la duhul tribului, cufundarea în obscura trăire colectivă, renunțarea la principiul de individuire și la prerogativele

* Trimiterile se referă la ediția Nemira, București, 1995 a volumului *Cerul văzut prin lentilă*. (N.ed.)

suverane ale individualității, care este, printre altele, și insurgență împotriva entropiei de masă și a misticii maselor. După cum este rezistența și, până la urmă, răzvrătirea împotriva oricărei încercări de forțare a alegerii tale. Căci dacă, în numele legii liber alese de noi, acceptăm autoritatea cuiva, a lăsa pe altul să hotărască cum vrea în locul tău este inacceptabil. În limitele existenței noastre de aici și de acum și din perspectiva demnității, aceasta este damnarea. Tot așa cum garanția ultimă a demnității este disponibilitatea individului pe deplin autonom ca, între indignitate și moarte, să aleagă moartea. Nu trebuie să fim prea lacomi de viață, nici să ne temem pentru ea mai mult decât valoarea ei reală *sub speciae dignitatis*. Valoare de altfel nu mică dacă ne gândim că tot ceea ce este vrednic de om și specific lui s-a împlinit prin individul eliberat și *omni modo determinatum*, nu prin lucrarea tiparelor întunecate ale colectivității¹.

1. Cititorul de la noi este stăruitor rugat, pentru a vedea ce se putea gândi despre individualitate în Anglia anilor cincizeci ai secolului trecut să (re)citească, în *Despre libertate* a lui John Stuart Mill, capitolul III, „Despre individualitate, ca unul dintre elementele bune-stări“ (la pp. 73–96 ale excelentei traduceri a lui Adrian-Paul Iliescu, Editura Humanitas, 1994). Citez, pentru a se vedea cum scânteiază gândul în veșmintele unei alte vremi: „Nu reducând la uniformitate tot ceea ce este individualitate [...], ci cultivând și stimulând această individualitate [...] vor deveni ființele umane un nobil și frumos obiect de contemplare; și, cum operele împărtășesc caracterul celor ce le fac, prin același proces viața omenească va deveni și ea bogată, diversă și animată, furnizând mai multă hrană gândurilor înalte și simțămintelor elevate, întărind legătura fiecărui individ cu specia sa prin aceea că face specia infinit mai demnă ca individul să-i aparțină. Pe măsura

Ce întrebări se mai pun în catehismul demnității? Ce alte determinări mai are individul văzut ca entitate autonomă investită cu demnitate?

Raționalitatea, care nu este facultatea superficială gândită de iluminism, ci implică o bună cunoaștere și o recunoaștere a tuturor resorturilor de iraționalitate montate în noi. Raționalitatea implică detașarea, prin critică și analiză și prin integrare istorică, de orice *părtinire* inspirată de irațional. De aici faptul că individul pe deplin rațional și „detașat“ poate fi capabil de cea mai de neclintit dârzenie, dar nu de fanatism, care este o boală a stăruinței într-un crez și care implică, explicit sau nu, exilarea din spațiul omenescului a tuturor celor care nu-l împărtășesc. Orice fanatism este, latent, criminal și nu am fost chemați în lume ca să hotărâm arbitrar de viața (de sufletul) altora. Pe de altă parte, prin raportare la judecată, fanatismul operează întotdeauna în istorie ca mișcat de o prejudecată, deci de ceva care, neașteptând verificare sau nefiind sensibil la ea, este de inspirație irațională și are miros de tenebre. De aici frecvența și violența fanatismului (minor) și printre cei grevați de (fie și minore) prejudecăți.

Dreapta judecată de sine. Raționalitatea (care nu este doar judecată corectă sau „sănătoasă“, ci însăși sănătatea profundă a spiritului, cu toate puterile lui) se verifică cel

---

dezvoltării individualității sale, fiecare devine mai valoros pentru sine însuși și prin aceasta poate fi mai valoros și pentru ceilalți. Există o mai mare plenitudine în viața proprie și, acolo unde se află mai multă viață în elementele componente, există mai multă viață și în masa pe care ele o formează [...]; orice forță care strivește individualitatea este o formă de despotism, indiferent cum s-ar numi, fie și «despotismul Obiceiului».

mai bine în judecata de sine a individului. Dreapta judecată de sine este, prin definiție, incompatibilă cu manifestarea, fie și parțială sau intermitentă, a falsei conștiințe (despre care, mai pe larg, în capitolul respectiv). Ea poate avea diferite forme, care sunt variante ale *neîmpăcării cu sine*: trufia, care este o elefantiază a sinelui și este cu totul altceva decât mândria aproape impersonală și abstractă de a fi ceea ce ești: este dorința de a fi mai mult decât ești, mințindu-te înainte de toate pe tine însuși. Și mai există smerenia bolnavă, martoră a unei conștiințe impure, o variantă a căreia este aceea care, *more russico*, se bate cu pumnii în piept strigând: „Vai mie, păcătosului“ pentru excesele sau nevredniciile sale de ieri și o face doar ca să-și ușureze conștiința printr-un simulacru retoric de penitență și pentru a putea, mai ușuratic și mai voios, să recidiveze. Dar să nu uităm *mila de sine*, care este, și ea, un *sentiment* întemeiat pe o autoevaluare greșită. Omul care i se lasă pradă se socotește o victimă, un persecutat de soartă și de oameni, un nedreptățit, prin raportare la calitățile sau la intențiile sale. Cu alte cuvinte, se demite de la responsabilitatea actelor sale și de la asumarea, cu seninătate și demnitate, a ființei sale. Și foarte adesea acest om înduioșat de sine este un resentimentar, iar în văicăreala lui este aproape întotdeauna o undă de venin. Toate acestea sunt unele dintre formele cele mai respingătoare ale indignității.

Forma pe care o ia, din perspectiva demnității, dreapta judecată de sine este *respectul de sine*, care este sentimentul corect și nonemfatic al valorii personale, ca om generic și ca ins, și, implicit, al utilității acestei valori, convingerea neclintită a individului autonom că lucrurile în care crede

și la care aspiră sunt legitime și merită să fie duse la bunul lor capăt. Și că ceva din el rămâne inalterabil în timp, ajutându-l să fie mereu deasupra inerentelor șovăieli și îndoieli. Dreapta judecată de sine este, prin definiție, incompatibilă cu manifestarea, fie și parțială sau intermitentă, a *falsei conștiințe*, pe de o parte, a *neîmpăcării cu sine*, pe de alta. Precum și, implicit, a trufiei, care este *altceva* decât mândria, aproape abstractă, de a fi ceea ce ești: un individ autonom; sau a smereniei bolnave, care stă martoră unei conștiințe grav alterate. Iar cine este în stare de o dreaptă judecată de sine este în stare și de a-și judeca cu dreptate dușmanul. Nu de a-l considera cu detașare ca pe o componentă necesară a realului (aceasta e sarcina istoricului), ci de a-l judeca, fie și cu dreaptă mânie, dar nu cu ură viscerală și oarbă, drept tocmai ceea ce este în lumina raționalității și dincolo de interesele care dezbină. Până și pe arhidușman, care este dușmanul demnității tale, trebuie să-l judeci cu acea ecvanimitate care îți întărește, nu îți slăbește puterea de a lupta împotriva-i.

Decența, gândită nu ca un conformism la norma general acceptată, ci ca respect de alții și de sine, în calitate de oameni prezumtiv înzestrați cu demnitate. Se poate dovedi atât deductiv, cât și empiric că fără respect de sine (vezi mai sus) nu există *adevărat* respect de alții, ci numai o timorare obedientă și instabilă și că respectul de sine (care nu are nimic de-a face cu admirația de sine sau cu autoindulgența) generează nemijlocit respectul de alții. Iar fără temeiul respectului mutual nu există deplinătate a demnității individuale.

Iar decența, ca respect al demnității umane, se manifestă prin *politețe*, adică prin tot ceea ce instituie o distanță

convenabilă în relațiile dintre oameni și evită atât „punerea sufletului pe masă“, cât și familiaritatea lăbărțată. Prescripțiile codului de politețe acceptat de o comunitate sunt convenții care permit cea mai mare bunăvoință și cordialitate, fără exhibiționism și fără ingerință abuzivă. Politețea, concepută ca dreaptă măsură între excesul de intimitate, care degenerază de obicei în grosolănie, și excesul de distanțare sau de rezervă, care poate jigini mai rău decât o grosolănie. Demnitatea umană este în primejdie ori de câte ori se transgresează ceea ce englezii numesc *privacy*, zona inatacabilă care apără individualitatea de ingerințe inoportune, indecente și promiscue și îi îngăduie să respire aerul întăritor al singurătății. De altfel, în trecut fie zis, capacitatea de izolare și chiar de însingurare este un semn al autonomiei individului și o garanție a invulnerabilității și a demnității sale.

La ce are de rezistat individul ca să-și păstreze intactă demnitatea? La mistificare, dar *discernământul* ne face greu de amăgit. La *ispitirea cu bunuri*, a căror acceptare reprezintă *vânzarea de sine*, cu demnitate cu tot. În sfârșit, la *amenințări*, dar, dacă este ceva aproape sinonim cu demnitatea, acel lucru este *neînfricarea*, adică aptitudinea de a suferi (fie și numai prin privațiune) și de a muri *in nomine dignitatis*.

Cine, măcar o dată în viață, nu a rezistat unei perfide tentative de mistificare sau unei tentații sau unei spaime nu și-a luat încă măsura demnității sale.

De aceea, putem întreba care sunt cele mai notabile virtuți pragmatice ale individului autonom. Una este *răbdarea*, sub care trebuie să înțelegem, corelându-le, atât *lipsa de precipitare*, buna așezare față de timp, sentimentul

adânc al clipei potrivite, al prilejului favorabil, cât și *capacitatea de a suferi* fără a te grăbi să deznădăjduiești sau să te dai bătut. Deci capacitatea de *a dura* și cea de *a îndura*. Cealaltă virtute poartă, în planul judecății, numele de *intransigentă* (câtă vreme este vorba de esențial); este vorba de voința și putința de a nu face compromisuri, de a nu te lăsa abătut din drum, de a nu-ți face libertatea și demnitatea negociabile. Virtutea aceasta mai poate fi văzută și din unghiul indisponibilității la domesticire și la dresaj, la faptul de a fi *de neîmblânzit* și îndărătnic în numele legii căreia, pentru că ai ales-o liber, i te supui. În numele primejdiei de a nu izbuti să fim așa exclamă Cioran, în *Demiurgul cel rău* (p. 170)*: „De-am putea să ne facem *de neumilit!*“

În sfârșit: *Care este cea mai teribilă aporie a demnității*, momentul ei de cumpănă și îndoială? *Să ai de ales între demnitatea ta și sufletul unui copil*. Dar poate aceasta este o falsă problemă sau una care nu are, până la urmă, până în adânc, nici o legătură cu demnitatea, dar de la meditația căreia nici o gândire despre demnitate nu se poate sustrage. Dostoievski spune câteva lucruri grave despre aceasta în legătură cu răul din lume. Dar voi cita o altă instanță: „El [Isus] voia să spună... că adulții, părinții, cei bătrâni în păcat și în stare de păcat trebuie să fie gata și să vrea – de fapt chiar să fie dornici de asta – să sufere în orice moment pentru ca anume copii mici să vină la El fără spaimă, fără frică, fără pată“ și „însuși lucrul acela pentru care Nancy are să moară mâine-dimineață ca să-l

* Ediția Humanitas, București, 1995. (N.ed.)

postuleze: că toți copiii mici, atâta vreme cât sunt copii mici, vor trebui să fie intacti, nebântuiți de spaimă, nesfășiați, neatinși de teroare“ (Faulkner, *Recviem...**)

* *Recviem pentru o călugăriță*, Univers, București, 1995. (N.ed.)